

4. ZÁVĚR

Rozbor citově motivovaných aktualizací v rovině mluvnické, modální a významové výstavby výpovědi nám umožňuje položit si na závěr otázku, zda problematika vyjadřování citového postoje mluvčího ve výpovědi náleží jako oblast zkoumání do syntaxe nebo do stylistiky.

Není to věc formální ani z hlediska teoretického, ani praktického. Pokud jde o teoretickou stránku, není třeba zvlášť dokazovat, že syntaktický a stylistický přístup k jistému jevu nebo jazykové oblasti jsou přístupy různé a že vedou k různým výsledkům. Není proto lhostejné, zda se o jazykové výstavbě citové stránky výpovědi pojednává v syntaxi nebo ve stylistice. V praxi pak vedla nejasnost o tom, kam zařadit problematiku citovosti sdělení, k tomu, že se jí pořádně nezabývala ani syntax, ani stylistika, respektive se jí zabývaly obě disciplíny, ale každá jen okrajově.

4.1 Ch. Bally učinil zkoumání citového zbarvení jazykových faktů a jeho prostředky základním předmětem stylistiky: „La stylistique étudie donc les faits d'expression du langage organisés au point de vue de leur contenu affectif, c'est — à-dire l'expression des faits de la sensibilité par le langage et l'action des faits de langage sur la sensibilité.“¹⁶⁹

Emocionální stránka projevu a prostředky jejího vyjadřování jsou zahrnuty do sféry stylistiky např. také u Gvozděva, u Jefimova,¹⁷⁰ u nás např. v práci J. V. Bečky¹⁷¹ apod. Už jsme se zmínili o tom, že podle V. Zveginceva¹⁷² má být také zkoumání expresivně-emocionální stránky pojmenování zařazeno nikoli do lexikologie, ale do stylistiky.

Naproti tomu např. liblická konference o otázkách stylu a stylistiky¹⁷³ se problematikou vyjadřování citového postoje mluvčího v jazykovém projevu jako tématem stylistickým neobírala a zdá se, že naše současná stylistická teorie tuto problematiku za téma stylistiky nepokládá.

Skutečnou stylistickou záležitostí je využívání citově zbarvených prostředků v rámci jednotlivých funkčních stylů. Avšak sama otázka vyjadřování emocio-

¹⁶⁹ *Traité de stylistique française*, Heidelberg 1921, str. 16.

¹⁷⁰ A. M. Gvozděv, *Očerki po stilistike ruskovo jazyka*, Moskva 1952; A. J. Jefimov *Stilistika chudožestvennoj reči*, Moskva 1957.

¹⁷¹ J. V. Bečka, *Úvod do české stylistiky* Praha 1948.

¹⁷² V. Zvegincev, *Semazjogia*, Varšava 1962, str. 257—258.

¹⁷³ Konala se 4.—5. listopadu 1954 v Liblicích; materiály z ní jsou otištěny v SaS 1955.

nalita ve slově nebo ve výpovědi jako problém teoretický předmětem stylistického zkoumání není.

Pokud jde o pojmenování, je citový element složkou jeho obecného lexikálního významu. Zkoumání podmínek, za kterých slovo nabývá citového zabarvení a analýza prostředků, kterými je toto zabarvení signalizováno, náleží do lexikologie. Stylistickou záležitostí se stává tato problematika jen tam, kde se jako indikátor emocionality uplatňuje transpozice stylově specifikovaných prostředků.

Také vyjádření citové stanovisko mluvčího ve výpovědi představuje hodnotu sémantickou (nikoli stylistickou) a stává se složkou celkového sdělného obsahu věty. Citové zabarvení výpovědi a rozbor jeho výrazových prostředků se tak rovněž vymykají z vlastního předmětu stylistiky.

4.2 R. Mrázek věnoval otázce, kam zařadit zkoumání citovosti projevu, speciální pozornost. Pokud jde o vyjadřování emocionálního postoje prostředky gramatickými, je to podle něho záležitost evidentně syntaktická (nikoli stylistická): „citovost projevu z hlediska mluvnického musí se probírat především v syntaxi a ve větší souhrnné syntaktické práci by neměl chybět přiměřeně rozsáhlý zvláštní oddíl věnovaný citovosti sdělení“.¹⁷⁴

Podobné stanovisko zastává nezávisle na Mrázkovi také J. Mistrík: „Citový moment vo výpovedi sa môže manifestovať lexikálnymi aj gramatickými prostriedkami. Problematika skúmania prostriedkov expresívnosti prejavu je otázkou lexikológie i gramatiky — tam najmä syntaxe. Štylistiky sa dotýkajú tieto prostriedky vtedy, keď ide už o výber prvkov zo slovníkového alebo gramatického inventára pre aktuálny prejav. Stavba i funkcia expresívno-emocionálnych výrazov patrí do lexikológie, problematika výstavby syntaktických expresívno-emocionálnych konštrukcií do gramatiky.“¹⁷⁵

Zásluhou Trávníčkovou skutečně také tato problematika u nás do syntaxe včleněna byla.¹⁷⁶ Po něm tak učinili i autoři *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II*; pojednávají o citovosti výpovědi v oddíle o vyjadřování postoje mluvčího k sdělované skutečnosti.¹⁷⁷

Do syntaxe zařadili problematiku jazykové výstavby citové stránky výpovědi také autoři *Skladby spisovné češtiny* J. Bauer a M. Grepl,¹⁷⁸ a to jako samostatný oddíl za vlastní popis syntaktického systému. Nespínají tedy emocionálnost výpovědi úzce jen s oblastí modální a s jejími prostředky jako Trávníček a citovaná mluvnice ruštiny. Zdůrazňují naopak jako základní fakt to, že citový postoj mluvčího může být signalizován v kterékoliv výstavbové rovině výpovědi, často v několika rovinách zároveň. Netají se však v úvodu k této práci s tím, že ani takový způsob zařazení problematiky citovosti do syntaxe nepokládají za zcela vyhovující, ale jen za provizorní, „nouzový“.

4.3 Příčiny, proč se výklady o vyjadřování emocionálního postoje mluvčího ve výpovědi vymykají ze syntaktického popisu, jsou v podstatě dvě.

¹⁷⁴ R. Mrázek, *Emocionálnost sdělení*, Rusko-české studie, Jazyk a literatura II, 1950, 161—172.

¹⁷⁵ J. Mistrík, *O gramatických prostriedkoch expresívnosti*, SR 27, 1962, str. 146.

¹⁷⁶ Viz *Mluvnice spisovné češtiny II*, Praha 1949, kapitola *Věty podle citovosti*, str. 38—53.

¹⁷⁷ J. Bauer—R. Mrázek—St. Žažka, *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II*, Praha 1960, str. 123.

¹⁷⁸ J. Bauer—M. Grepl, *Skladba spisovné češtiny* (vysokoškolský učební text), Praha 1965, str. 127—137.

4.31 Za prvé je tomu tak proto, že se citovost výpovědi může vyjadřovat aktualizacemi v každé výstavbové rovině výpovědi, tedy nejen v rovině mluvnické a modální stavby věty, které jsou vlastním jádrem syntaxe (syntaktického popisu), ale běžně také v rovině výstavby aktuálního větného členění a v rovině výstavby konkrétního větného obsahu výpovědi. V této rovině pak jde o substituci citově neutrálních pojmenování slovy citově zabarvenými, tedy nikoli o aktualizace povahy gramatické. V praxi pak bývá emocionálnost sdělení vždy vyjádřena aktualizacemi v několika rovinách zároveň.

4.32 Druhá příčina je ještě závažnější. Podstata vyjadřování citovosti ve výpovědi záleží v tom, že se vlivem emocionálního zaujetí mluvčího modifikují, obměňují a přetvářejí neutrální schémata (vzorce, formy) jednotlivých výstavbových rovin. Jde o obměny (modifikace), k nimž dochází v samém procesu realizace promluvy, a z hlediska výsledného efektu (tj. z hlediska působení na konzumenta projevu) není ani třeba rozlišovat, co je záměrnost a co jen spíše důsledek citového zaujetí.

4.4 Avšak problematika realizace syntaktických schémat, vzorců a vůbec ustálených způsobů vyjadřování v procesu výstavby jazykového projevu, zkoumání modifikací, k nimž při tom dochází, a objasňování příčin těchto modifikací není (nebo aspoň dosud nebyla) předmětem syntaxe. Syntaktický přístup je spíše obrácený: směřuje od realizace, tj. od jazykových projevů, k zachycení abstraktního systému.

Zkoumání změn ve větných a modálních schématech v procesu jejich realizace při výstavbě promluvy a objasňování příčin těchto modifikací představuje spolu s celou problematikou výstavby roviny aktuálního členění výpovědi základní náplň teorie promluvy jako nauky o výstavbě jazykových projevů.¹⁷⁹

Protože při vyjadřování citového postoje mluvčího ve výpovědi o takové (emocionálně motivované) aktualizace jde, náleží podle našeho názoru tato problematika do teorie promluvy. Patří sem nejen zkoumání gramatických indikátorů citovosti výpovědi, tj. citově podmíněných aktualizací v rovině modální, mluvnické výstavby výpovědi a citově podmíněných postupů ve výstavbě roviny aktuálního větného členění, ale i toho, jak se na vyjadřování citové stránky sdělení podílejí expresivní pojmenování. Využívání emocionálně zabarvených slov jako prostředků citovosti výpovědi znamená rovněž promluvovou aktualizaci, a to aktualizaci v rovině výstavby konkrétního věcného obsahu výpovědi: tato aktualizace záleží v tom, že mluvčí užije pod vlivem citového zaujetí místo slova citově neutrálního pojmenování s emocionálním zabarvením.

Samo zkoumání vzniku slovní expresivity a jejich designátorů je ovšem — jak už několikrát řečeno — předmětem lexikologie. Teorie promluvy se týká za členění hotových citově zabarvených pojmenování do celkové jazykové výstavby citové stránky výpovědi.

¹⁷⁹ K teorii promluvy viz např. K. Hausenblas, *K základním pojmům jazykové stylistiky* Slovo a slovesnost 16, 1955, str. 4—6; *týž*, *Poznámky k úvodnímu referátu*, Jazykovedné štúdie IV, Bratislava 1959, str. 39; Fr. Daneš, *K vymezení syntaxe*, Jazykovedné štúdie IV, Bratislava 1959, str. 41—45; L. Doležel, *O stylu moderní české prózy*, Praha 1960, str. 9; M. Grepl, *K předmětu tzv. teorie promluvy*, Sborník prací FF BU 1963, A 11, str. 43—52.

